

Вячеслав Корнієнко

НОВА ЗНАХІДКА ДВОХ ГРАФІТИ XVII ст. У ГОЛОВНОМУ ВІВТАРІ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ

Під час планомірних епіграфічних досліджень у Софійському соборі був виявлений комплекс написів XVI–XVII ст. на шиферному та мармурованих панно декоративного фриза над синтроном головного вівтаря, що був опублікований у III-й частині багатотомного “Корпусу графіти Софії Київської”¹. До цього комплексу належав і напис № 2030², виявлений на торці мармурового карнизу, чиї складові простежувались крізь шар коричневої фарби³, яким він був вкритий. Завдяки виявленню цього напису було проведено додаткові дослідження цієї архітектурної деталі та з’ясовано, що на північній стіні цей мармуровий карниз зберігся повністю, а на південній був замінений копією; проте частина блоків цієї ділянки (бл. 2-х м) збереглась у лапідарії Заповідника. У 2015 р., у зв’язку з наміченими реставраційними роботами в головному вівтарі Софійського собору та намірами очистити мармуровий карниз від імітуючої шифер коричневої фарби, його дослідження були продовжені. В результаті, окрім з’ясування особливостей профілю карнизу та стану його збереженості, були виявлені два невідомі раніше написи XVII ст., публікації яких і присвячена стаття.

Для визначення стану збереження мармурового карнизу художником-реставратором майстерні реставрації і консервації пам’яток Національного заповідника “Софія Київська” Л. Колодницьким на південній його стороні на відстані у 97 см від краю було виконано невеликий зондаж-розчистку поверхні від коричневої фарби, довжиною 57 см. Зондаж дозволив встановити, що краї мармурового карнизу в більшості сколоті в давнину, тож вони були з часом доповнені гіпсовими вставками. Тим не менше, в цілому збереженість пам’ятки доволі добра, і відкритий зондаж дозволив виявити цікаві особливості оформлення поверхні цього мармурового карнизу. У подальшому карниз був повністю розчищений.

Обидва написи виявлені на увігнутій поверхні карниза, вони були повністю закриті коричневою фарбою, тому через незначний рельєф

¹ В. Корнієнко, *Корпус графіти Софії Київської (XI – початок XVIII ст.)*, ч. III: Центральна нава, К. 2011, с. 78–97, табл. СХХ–СХІV.

² *Ibid.*, с. 80, табл. СХХІV.

³ Зараз складно сказати, коли і навіщо мармуровий карниз був покритий коричневою фарбою для імітації шиферу.

прорізів графіті губилися під її доволі щільним шаром, тож і не були виявлене під час попередніх досліджень.

Перший напис розташований на відстані 153 см від лівого краю карнизу та на висоті 167 см від верхньої лави синтрону⁴, що нині відповідає своєму первісному (XI ст.) рівневі⁵. Тобто, для виконання тексту авторові довелося залізти на верхню сходинку синтрону, що відповідає спостереженню за особливостями формування комплексу та розташування записів у цій частині Софійського собору⁶.

Незважаючи на низький рельєф прорізів⁷ та місцями пошкодження вибоями, які знищили кілька літер, збереженість графіті доволі добра і практично всі складові добре простежуються:

року ꙗ̄ дх̄ке бы̄ т̄ Аѣ̄н̄ бѣданович̄ і Симон Авдеевич̄ з̄ Брода̄ Красна̄

З розбивкою на слова та відновленням втрачених літер текст може бути представлений таким чином:

Року ꙗ̄ дх̄ке выл(и) тѣ[т] Алеѣ̄(а)н(др) Богданович̄ і Симон Авдеевич̄ з̄ Бро[да] Красна̄.

Року 1625-го були тут Олександр Богданович та Симон Авдійович з Брода Красна.

Відмінності у написанні літер в двох частинах написів при однаковій формі слідів від леза різця свідчать про виконання першої Олександром, а другої – Симоном. Вони походили з селища Красний Брід (округ Меджилабірці, Словаччина), в якому від 1614 р. постав відроджений уніатський Святодухівській монастир⁸. Можливо, перебування цих осіб у 1625 р. у Святій

⁴ Ці координати даються по середній частині напису.

⁵ У XVIII ст. синтрон, що первісно мав дві сходинки, переробили, відтоді він отримав три сходинки. Під час досліджень М. Каргера 1952 р. була встановлена первісна форма синтрону, тож йому повернули вигляд станом на XI ст. Докл. про історію перебудов цієї частини храму див.: В. Корнієнко, *К вопросу о времени создания, перестроек и реконструкции первоначального вида декора нижнего яруса главного алтаря Софии Киевской в свете новых эпиграфических исследований*, *Архитектурное наследство* 53 (2010) 5–24.

⁶ В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської...*, с. 374.

⁷ Варто зважати, що мармур є доволі твердим для виконання графіті. Тим не менш, коли написи наносилися на поверхню мармурової плити, вона була вкрита шаром патини, тож прорізи навіть за незначної глибини все ж добре простежувалися на її поверхні. З часом, вірогідно у XVIII–XIX ст., поверхня мармурових плит та карнизу була ретельно очищена за допомогою абразиву, тож частина прорізів була просто стерта разом з патиною. Докладніше специфіку виконання написів на мармуровій поверхні та особливості їх дослідження див.: В. Корнієнко, *Методика дослідження графіті на мармурових плитах головного вівтаря Софії Київської*, *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів* 24 (2012) 19–25; В. Корнієнко, *Графіті Софії Київської XI – початку XVIII ст.: інформаційний потенціал джерела*, К. 2014, с. 42–44.

⁸ М.І. Мушинка, *Краснобрідський монастир Зіслання Святого Духа*, *Енциклопедія сучасної України*, [електронний ресурс], режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=2873.

Софії, яка на той час також була уніатським монастирем, пов'язане якимись справами між двома цими обителями

Звертає на себе увагу також форма написання імені Олександр через *ѣ* у вигляді латинської *x*, а не кириличної, як того б очікувалось. Таке “златинення” кириличного тексту обумовлене впливами латинської та польської мови, що побутували в розмовній та діловій практиці України раннього модерного часу. Адже звучання обох імен – латиничної форми написання Alexander та кириличної – *Алеѣсандр*, є однаковим. Ця мішанина призводила до злиття графем та написання кириличної *ѣ* у вигляді латинської *x*, і це явище фіксується в київській епіграфіці XVII–XVIII ст.⁹

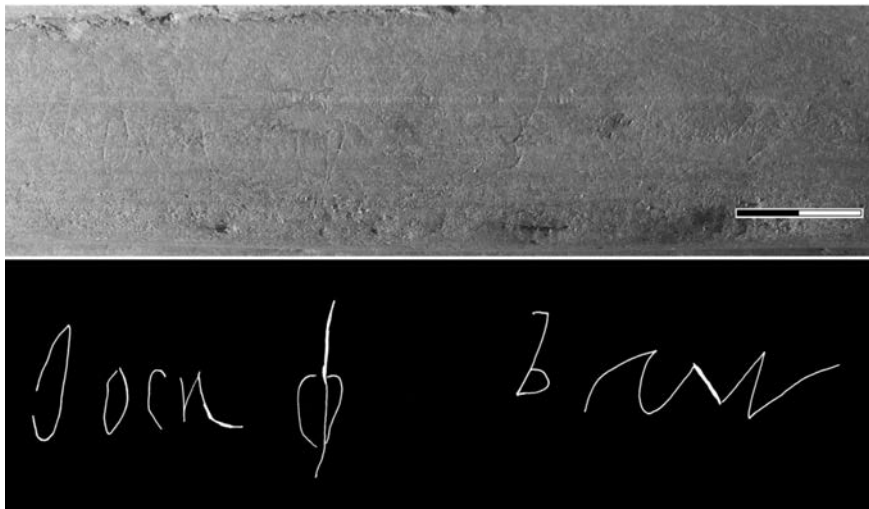
Напис виконаний за традиційною для XVI–XVIII ст. формулою пам'ятного напису, яка передбачає виконання запису року перебування автора у храмі, фрази-зв'язки *був тут та його імені*; така формула, подібно згаданим палеографічним особливостям, теж сформувалась під впливом латиничної епіграфіки¹⁰.

⁹ Див., напр., написання імен *Алеѣсандр* та *Мѣѣим* у написі кінця XVII – початку XVIII ст. (№ 209) з церкви Спаса на Берестові: В. Корнієнко, *Корпус графіті церкви Спаса на Берестові (остання третина XI – перша третина XVIII ст.)*, К. 2013, с. 59–60, табл. XLVII, 1.

¹⁰ В. Корнієнко, *Корпус графіті Софії Київської...*, с. 346.

Напис Олександра Богдановича та Симона Авдійовича 1625 р. у вівтарі Софії Київської (фото, прорис)

Напис монаха Йосипа у головному вівтарі Софії Київської (фото, прорис)

Другий напис виконаний на відстані у 176 см від ребра карнизу, на висоті 167 см від верхньої лави синтрону. Його збереженість доволі добра, складові чітко простежуються. Літери виконані досить незграбно, між ними велика відстань. Перше слово читаються як особове ім'я автора Юсифъ 'Йосип'. Дві останні літери мн найвірогідніше розглядати як скорочену форму слова м(о)н(ахъ) 'монах'. Можливо, Йосип входив до складу Софійського чоловічого монастиря XVII ст., адже саме цим часом датується напис.

Таким чином, сучасні реставраційні роботи дозволили не тільки встановити наявність мармурового карнизу у головному вівтарі Софії Київської, але й доповнити наявний корпус графіті цієї частини храму.